

Turkish Studies

Comperative Religious Studies

Volume 13/17, Summer 2018, p. 23-36

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13876>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Temmuz 2018 ✓ Accepted/Kabul: Eylül 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ - Doç. Dr. Halil BALTACI - Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA - Dr. Öğr. Üyesi Turgay ŞİRİN

This article was checked by iThenticate.

İBNÜ'L-ARABÎ'NİN KOZMOLOJİSİNDE FELEKLER (YÖRÜNGELER)*

Veysel AKKAYA**

ÖZET

Ortaçağ İslam kozmolojisinde filozofların feleklerle ilgili görüşleri, gözlem ve akıl yürütmeye dayalı idi. İhvân-ı Safâ ise buna ek olarak, ezeli hikmetten beslenen felek anlayışını merkeze almıştı. İbnü'l-Arabî'nin feleklere bakışı İhvân-ı Safâ'ya yakın olmakla birlikte, keşfi bilgiyi esas alan orijinal fikirler içermektedir. İbnü'l-Arabî felek ilmini mârifetullah merkezli inceler. Kur'an'da belirtilen insanın iç âleminde ve dış âlemdeki âyetlerle Allah'ın tanınmasını, içteki ve dıştaki felekler şeklinde yorumlayarak, ancak bu felekleri tanımakla mârifetullâha erileceği kanaatini taşır. Ayrıca felek ilminin asıl itibariyle nebevî kaynaklı olmasına dikkat çekerek, bu ilmin İdris Peygamber'den varis kaldığını belirtir.

İbnü'l-Arabî birçok kavrama yaptığı gibi, felek kavramına da yeni anlamlar giydirmiştir. O kadar ki, felek kavramını âlemdeki maddî ve mânevî her şey ile irtibatlandırarak bir genişlikte kullanmıştır. Felekleri sadece kozmolojik açıdan incelemekle kalmamış, aynı zamanda ontolojik açıdan da inceleyerek, zâhir ve bâtın bütünlüğünü korumuştur. Kozmolojik olarak âlemdeki feleklerin sıralanışı ile ilgili, Atlas feleğine kadar filozoflarla aynı görüşü paylaşmakla birlikte, müşâhede edilemeyen daha yukarısı için, akli çıkarımlara dayalı olarak söylenenlerin bir kısmını doğru bulmaz. Onların ancak keşifle bilinebileceğini belirtir. Bu anlamda felekleri üç farklı tertip ile sıralayarak, felek ilmine yeni açılımlar getirir.

Ayrıca Kur'an'da felekler konusu içine giren, bir başka deyişle feleklerle alakalı birçok âyetin bulunması, Kur'an'ın anlaşılmasında meselenin önemini ortaya koyduğunu belirtmekte yarar vardır.

Anahtar Kelimeler: Kozmoloji, felek, mârifetullah, astronomi.

* Bu makale "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de İdris Peygamber" adlı doktora tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, El-mek: veysel.akkaya@izu.edu.tr

FALAKS (ORBITS) IN IBN ARABI'S COSMOLOGY

ABSTRACT

In medieval Islamic cosmology, philosophers' conception about the falak (orbit) was based on observation and reasoning. Ikhvan al-Safa, in addition to this, centers the conception of falak nourished by the eternal wisdom. Being similar to that of Ikhvan al-Safa, Ibn Arabi's understanding of falak comprises also original ideas grounded on inspirational knowledge. Ibn Arabi examines ilm al-falak, based on ma'rifatullah. By interpreting the evidence within man's inner world and in the external world through which man knows Allah as mentioned in the verse, as the internal and the external falaks, he believes that ma'rifatullah is achieved only by knowing these falaks. Besides, pointing out the fact that ilm al-falak has actually a prophetic source, he reflects that it is inherited from Prophet Idris.

As he does to many other concepts, Ibn Arabi brings in new meanings to the concept of falak as well. In so much that he used it in a comprehensiveness that connect it with everything material and immaterial. Beside examining the falaks cosmologically, he analyzes it ontologically as well and thus preserves the integrity. Even though he shares the opinion of the philosophers about the array in the universe till the falak of Atlas, he disagrees with their certain ideas which are based upon rational inferences about higher ones. He remarks that they can only be known through inspiration. In this sense, by organizing falaks in three different arrays, he introduces new insight in ilm al-falak.

Furthermore, it is worthwhile to mention that the fact that there are many verses related to falaks indicates the significance of the matter in understanding the Qur'an.

STRUCTURED ABSTRACT

Ibn Arabi's views on the falaks (orbits) should be considered together with the ilm al-falak (astronomy) that existed in the Islamic world during his period. His cosmological understanding of the falaks is associated with the views of Ikhvan al-Safa, who was rather inspired by the Hermetic principles among philosophers. However, his views on the falaks are more based on his inspirational knowledge.

As many scholars pointed out, according to him, the Prophet Idris is the master of ilm al-falak. For this reason, in his famous work *Fusûs*, he starts the section related to the Prophet Idris by giving information about the falaks first. Allah taught the Prophet Idris the graces of the skies, stars, and falaks. He was also the first person to teach the secrets of the diving realms to those who are competent. Ibn Arabi believes that the purpose of ilm al-falak is the mystique of Allah. He does not approve that this knowledge, inherited from the Prophet Idris, is reduced to an oracle and attributed to the stars rather than Allah, but the oracle is attributed to the Prophet Idris.

The word falak is mentioned twice in the Qur'an, and there are verses that mentioned the word falak. On the other hand, there are many

verses about the falaks. The fact that there are many verses related to the skies, the world, the ninth heaven, the night and horoscopes which are the subjects of falaks in the Qur'an reveals how important it is to master this subject in order to understand the Qur'an well.

With the new meanings brought by Ibn Arabi, the word falak has become one of the important concepts. He gave symbolic meanings as well as technical meanings to the word falak. He also used this word in the explanation of the divine order in the Qur'an.

In Ibn Arabi's conception of the universe, the universe is circular and everything exists with the movement of the falaks, that is, the rotation, in the will of Allah. The rotation of the falaks together with everything inside is continuous. Its cessation means the breakdown of the universe and the end of the order of the universe. When "the falaks of the universe" are mentioned in his conception, the details of its position, movements, and layers are understood.

The falaks are a universe within themselves, and they have their own characteristics. The angels, who are the spiritual inhabitants of the falaks, build up the falaks in which they live, and there they continuously glorify Allah.

Although Ibn Arabi acknowledges that there are nine falaks according to the astronomical view of his century as they are observable, he believes that this number will change when it comes to different perspectives, such as the divine order, and the heights of space and order.

Ibn Arabi's organization of the falaks is of great importance in terms of Allah-universe and human relation. As it is Allah that manifests the universe and is the essence of the universe, the universe is the manifestation of the name of Allah. It is Allah that makes visible everything that is external. Everything that is material is the manifestation of the meaning, and this situation continues uninterruptedly because of the permanent manifestation (see Rahmân, 55/29). For Ibn Arabi, while the subject of falaks focuses on the mystique of Allah, manifestations and measures of Allah, the astronomers' understanding of the falaks is limited to the organization, movements and influences of the falaks, rather examining the observable.

Ibn Arabi organizes the falaks in three different ways. The first one is in terms of the height of the space. In this organization, there are fifteen falaks. The second one is the organization made according to the height of the order. In this organization, the number of falaks is more than thirty. According to the commentators, those other than the falaks known and called falaks by Ibn Arabi are in the metaphorical sense rather than the reality.

Ibn Arabi expresses that astronomers' views on nine falaks are sensual and that he knows them with his inspirational knowledge, which implies a separate value in terms of conveying the subject from the spiritual dimension. The science of astronomers comes to an end in the falak of ranges, which is actually the eighth falak. He says that they prove the ninth falak, that is, the falak of Atlas, by reason. According to his inspirational knowledge, this falak is also in motion, in contrast to the views of astronomers.

Ibn Arabi's approach to the subject of falaks puts forward criticisms, revisions, and new approaches, as well as similarities with ilm al-falak of his time in Islam. Cosmologically, it is observed that he is close to Ikhvan al-Safa's views on the falaks. However, unlike the others, his views are based on the inspirational knowledge and contain original information.

According to Ibn Arabi, the falaks are based on the prophetic knowledge and descended from the Prophet Idris. Since one of the ways of knowing Allah passes through the understanding of the universe which is his manifestation, ilm al-falak is among the subjects of ma'rifatullah.

The word "Falak" acquired new meanings in the wisdom of Ibn Arabi. By describing everything in a material or spiritual rotation, as pointed out in the verse "To Allah belongs whatever is in the heavens and whatever is on the earth. And to Allah will [all] matters be returned." (Âl-i İmrân, 3/109), he probably compared the falaks, such as the falak of self, the falak of object, the falak of soul, and the falak of science. Thus, the word falak became one of the basic concepts in his wisdom.

Ibn Arabi, who interprets the falaks from a cosmological and ontological perspective, believes that an equivalent of these falaks as a realm exists in the human being and that in both realms, the knowledge of the falaks will lead to ma'rifatullah. According to him, this situation is to know the Almighty with the verses related to objects and subjects mentioned in the Qur'an (Fusilet, 41/53). Knowing the falaks in the human being is the acquisition of the mystique with the internal realms of the person, and the interpretation of knowing Allah, by knowing himself with another famous phrase, in terms of the falaks.

Ibn Arabi, sharing the same opinion with the astronomers related to the order of falaks until the falak of Atlas, pointed out that there are different opinions put forward by reasoning and sensual inspiration for the higher realms and that the only truth in this subject is to be competent in inspiration and to be inspired by the Almighty. Ibn Arabi, based on his inspirational knowledge, evaluated the falaks in the framework of the integrity of the external and the internal and brought in new information to ilm al-falak by organizing the falaks in terms of height of space, the height of order and divine order with an approach based on ma'rifatullah.

Keywords: Cosmology, falak, ma'rifatullah, astronomy.

Giriş

Tarih boyunca insanlığın temel meselesi, Tanrı, âlem ve insanı anlamaya çalışmak olmuştur. Bu konularla ilgili olarak din, felsefe ve tasavvuf kendi veçhelerinden bilgiler vermişlerdir. Âlem hususunda mutasavvıflar daha çok mânâ boyutu ile ilgilenmekle birlikte, maddî âlemle ilgili de görüşler beyan etmişlerdir. Bu konuda söz söyleyen sûfîlerin başında Muhyiddîn İbnü'l-Arabî gelir. Onun kozmolojik açıdan felekler ile ilgili görüşleri, bütün fizik âlem ile ilgili görüşlerini yansıtır ve ancak kendi döneminde İslam dünyasında mevcut olan yer merkezli felek anlayışı¹ ile birlikte

¹ Eflâatun ve Aristo'nun konu ile ilgili görüşlerinin, İslâmî bakış açısıyla yeniden yorumlanması neticesi oluşan felek anlayışı hakkında bkz. Hocaoğlu, 1994: s.188-241; Burckhardt, 1999a.

düşünüldüğünde bir anlam ifade eder. İbnü'l-Arabî'nin kozmolojik felek anlayışı, filozoflar içerisinde Hermetik ilkelerden beslenen İhvân-ı Safâ'nın² görüşleri ile ilişkilendirilir.³ Bununla birlikte onun felek anlayışının merkezinde keşfi bilgisi vardır. Bu sebeple fikirlerini ortaya koyarken, özgün olduğunu ve başkaları takip etmediğini ifade eder. (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 59; İbnü'l-Arabî, 2004a: 306; Bu konuda ayrıca bir değerlendirme için bkz., İbnü'l-Arabî, 2004a: 12-13 ve 90-92).

Birçok ilim erbabının belirttiği gibi, (Bkz., Abu'l-Farac, 2004: I, 71-72; Nişancızâde, 1262: 116; İbnü'l-Esîr, 2002: I, 50; İbnü'l-Kıffî, tsz. 10) İbnü'l-Arabî'ye göre de felek ilminin üstâdı, İdrîs peygamberdir (İbnü'l-Arabî, 1948: 366; İbnü'l-Arabî, 2000: 80-81; Akkaya, 2010: 54). Bu sebeple olsa gerek ki, meşhur eseri *Fusus*'ta, Hz. İdrîs ile ilgili bölüme önce felekler hakkında bilgi vererek başlar (İbnü'l-Arabî, 1370: 75-76). Ona göre Allah Teâlâ, Hz. İdrîs'e gökler, yıldızlar (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 678) ve feleklerin inceliklerini öğretmiştir. (İbnü'l-Arabî, 1948: 366) İdrîs peygamber de ulvî âlem ile ilgili sırları ehil olan kimselere öğreten ilk kişi olmuştur (İbnü'l-Arabî, 1948: 367; tsz.: II, 678). Ne varki, aslı şekli nebevî olan ve mârifetullah'ın içerisinde yer alan bu ilim, diğer kadîm ilim ve sanatlar gibi uzun zaman içinde hakikatinden uzaklaşarak, daha çok kehânet için kullanılır olmuştur.

İslâmâ göre felek ilminden amaç, Kur'ân'da bildirildiği üzere mârifet-i ilâhiyedir (Fussilet, 41/53). Dolayısı ile bu şerefli ilmi kehânete indirgeyerek fiili Cenâb-ı Hakk'a değil, yıldızlara atfetmek ve yapılan kehâneti de İdrîs peygambere dayandırmak (Yazır, 1979: VII, 5208), işin aslına vakıf olmayan kimselerin tuttuğu bir dalâlet yolu olacaktır. İbnü'l-Arabî bu hususta yanlış tutumları tenkit ederek, işin aslının Allah'ın "emr"inden semâya vahyedilenin ne olduğunun ve âlemlerde bu "emr"in ne gibi şeylerde musahhar kılındığının bilinmesi olduğuna dikkat çekmekte, fiilin Allah'a değil, yıldızlara ait olduğuna inananları tekfir etmektedir (İbnü'l-Arabî, 1948: 366).

Ayrıca şu hususu da hatırlamak gerekir. Kur'ân'da feleklerin konusu olan semâlar, arz, arş, kürsî ve burçlar ile ilgili birçok âyetin bulunması, Kur'ân'ın anlaşılması için, bu konunun da iyi bilinmesinin ne kadar önem arzettiğini ortaya koymaktadır.

Lügat ve Istılâhta Felek

Felek kelimesi Arapça'da "kirmen ağırşığı (yün iği başı); kadın göğsü; düz arazi üzerindeki kubbe şeklinde tepe, höyük; mehter takımının çalgı aletlerinden yarım küre şeklindeki zil" gibi yuvarlak ve bombeli nesnelere verilen felek, felke ve filke adlarının aslı, Sumerce bala(g) (yuvarlak olmak; kendi etrafında dönmek) kökünden türetilen Akkadca pıllakku (kirmen, iğ) kelimesidir. Felek (çoğulu eflâk) bir astronomi terimi olarak "yıldızların döndüğü yer" anlamını taşımakta, aynı zamanda denizde oluşan girdap da bu adla anılmaktadır" (Kutluer, 1995: XII, 303).

İbn Manzûr, feleğin nehirde sal gibi binilen keleş ve değirmenin kutbuna (miline) benzetildiğini belirtir. Astronomlar, iç içe geçmiş yedi halka tasavvur etmişlerdir. Buna göre yedi yıldız onların üzerine binmiştir. Her halkada bir yıldız bulunur. Bu yıldızlardan bazıları bazısından daha yüksekte olup, Allah'ın izniyle o halkalarda devrederler (İbn Manzûr, tsz.: X, 478).

² İhvân-ı Safâ "İdrîs peygamberin Zühal feleşine (Satürn) çıktığı ve onunla birlikte otuz yıl devrettiği böylece feleklerin bütün hallerine şahit olduktan sonra yeryüzüne indiği ve insanlara nücüm ilminden haber verdiğini" söyleyerek felek ilminin ilâhî kaynaklı olduğuna işaret etmiştir. Bkz. İhvân-ı Safâ 1995: 156.

³ Bkz. Nasr, 1985: s. 88; Hocaoglu 1994: 238-244; İbnü'l-Arabî'nin âlem anlayışının, Endülüslü sūfî İbn Meserre kaynaklı olduğu şeklinde görüşler ileri sürülmüşse de (Bkz. Burckhart 1989: 12) Şeyh'in İbn Meserre'den çok İhvân-ı Safâ ile ilişkilendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. Afifi, 1999: 176-182; Addas, 2003: 72; Afifi ayrıca "İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesinin Kaynakları" adlı makalesinde İbnü'l-Arabî'nin sisteminin Muhammed b. Abdullah *İbn Meserre* ve kendisinden sonra gelen Endülüslü sūfîlerin sisteminden etkilendiğine dâir müsteşrik Palacios'un iddiasının yetersiz olduğunu ortaya koyar. Bkz. Afifi, 2000: 223; Konu ile ilgili ayrıca bkz. Kılıç, 2009: 132-134; 161-162.

Felek aynı zamanda âyetlerde geçtiği üzere (Nahl, 16/14; Şuarâ, 26/119), “gemi” anlamına “fûlk” şeklinde kullanılır (İbn Manzûr, tsz.: X, 479). İsfahânî de feleğin *fûlk* (gemi, sefine) ile ilişkisi üzerinde durmuş, feleği denize yıldızları gemiye benzeterek feleği; “yıldızların üzerinde aktıkları yerdir” şeklinde tarif etmiştir. (2002: 645) Feleğin bu şekilde isimlendirilmesi devretmesi, dönüp dolaşmasındandır (er-Râzî, 1995: I, 214).

Genel olarak her şeyin üzerinde devredenine felek denmekle (Zebidi, 1994: I, 6767) birlikte asıl olarak ay ve güneşle beraber gezegenlerden (seyyâre) her birinin hareket ettiği yörüngesi, “felek” olarak isimlendirilir (Pakalın, 1993: I, 596). Feleğin zâhir ve bâtın iki sathı vardır. İkisi de eşit olup merkezleri birdir (el-Cürcânî, 1985: I, 217).

Felek kelimesi, Kur'an-ı Kerîm'de iki yerde geçmekle birlikte (el-Enbiyâ, 21/33; Yâsîn, 36/40), felek kelimesine işâret eden âyetler de bulunmaktadır (Lokman, 31/29; Yâsîn, 36/38; Zâriyât, 51/7). Feleklerle ilgili âyetler ise çoktur. Ayrıca bir hadîste felek kelimesinin “semânın devrânı” anlamında kullanılması önem arz etmektedir. (Beyhakî, 2009: II, 264, nr. 614; İsbahânî, 1998: IV, 1167).

Kur'ân-ı Kerîm'de “*Bütün gezegenler bir felekte yüzer*” âyeti ile ilgili olarak, *felek* kelimesini istilah manalarından hareketle Kutluer şöyle der: “Sanki bir gemide imiş gibi onun yüzmesiyle yüzerler”, “Bir gemi gibi yüzerler” veya “aynı galakside yüzerler” şeklinde yorumlamak mümkündür. İzlerine bugünkü “uzay gemisi, hava limanı, astronot” gibi kelimelerde de rastlanan göklerin kozmik bir okyanus, gök cisimlerinin birer gemi gibi düşünülmesi fikri antik kozmolojilerle ilgili olmalıdır” (Kutluer, 1995: XII, 304).

İbnü'l-Arabî'de Felekler

İbnü'l-Arabî'nin felekler ile ilgili görüşlerine geçmeden önce, ona kaynaklık eden İhvân-ı Safâ'nın görüşlerine kısaca temas etmek gerekir. Bu konu aynı zamanda, İbnü'l-Arabî ile karşılaştırmalı olarak müstakil çalışma gerektiren bir husustur.

İhvân-ı Safâ İdrîs peygambere verilen felek ilminin vahiyden kaynaklandığı kanaatindedir (Nasr, 1985, 76). İhvân-ı Safâ'ya göre de, Ortaçağ kozmologlarının görüşüne uygun olarak dünyâ âlemin merkezindedir (Nasr, 1985, 61). İhvâna göre astronomi ve astroloji birbiriyle yakın alâkalıdır ve metafizik ilkeler ışığında ele alınmalıdır (Nasr, 1985, 75). Ancak metafizik ilkeler zamanla kaybolduğundan kehânet yönü ön plana çıkan astrolojiyi İhvân uygun görmemektedir (Geniş bilgi için bkz. Nasr, 1985: 81-82).

Nasr, İslâm dünyâsında feleklerin, bir başka deyişle gökler âleminin incelenmesinin ulvî amaçlara dayandığını belirtir. Buna göre feleklerin tetkik edilmesi ya metafizik prensiplerinin uygulanması veya küçük âlemin büyük âleme tekâbülü ya da Allah'ın âyetlerinin tefekkür edilmesidir (Nasr 1985, 278). İhvân-ı Safâ meseleyi tevhide uygun bir şekilde, İslâm'ın genel ruhu içinde ele almıştır (Nasr 1985, 279). Nasr'a göre İbnü'l-Arabî, İhvân'ın yazılarında bulunan İskenderyen kozmolojisini, İbn Meserre'nin sözde-empedoklesci kozmolojisini, el-Bîrûnî'nin bazı astronomik ve astrolojik çalışmalarını ve İhvân'ın *Risâleler*'inde yer alan hermetik doktrinleri kendi âlem anlayışında birleştirmiştir (Nasr, 1985: 278).

Felek konusu, İbn Arabî'nin telifâtında önemli bir yere sahiptir. Hatta o bu konuda “*el-Felek ve 's-Semâ*” adlı müstakil bir eser kaleme almış, fakat eser günümüze kadar ulaşmamıştır (Kılıç, 2009: 38).

Daha önce belirtildiği gibi felek ilminin İdrîs peygamberden mîras kaldığını belirten İbnü'l-Arabî, ondan gelen ilimlerin çoğunun sonraki dönemlerde asliyetini kaybettiği ve hatta tevhide ters bir görünüm kazandığı kanaatindedir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 678). Bunun için o, yeri geldikçe, felekiyât ile ilgili hata ettikleri konularda bilginleri uyarmaktadır (Bkz. İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 523;

Kılıç, 2009: 128-132). Bu noktada İdrîs peygamberden mîras kalan ilimlerden bir kısmı hermetizm adı altında şeklen devam etmekte olup, bu açıdan bakıldığında Titus Burckhardt'ın da ifâde ettiği gibi “Hermesçiliğe yeni bir mânevî eksen veren veya diğer bir ifâdeyle onun başlangıçtaki mânevî ufkunu bütün tamlığı içinde yeniden kuran ve onu son dönem Hellenistik tabiatçılıkta boğulmaktan kurtaran vahdet-i vücûd öğretisi” olduğundan, İbnü'l-Arabî'nin -başka ilimlerde olduğu gibi-, Hz. İdrîs'ten gelen ve asliyetini kaybetmeye başlayan ilimleri de ihyâ ettiğini söylemek mümkündür (Bkz., Burchardt, 1999b: 24).

İbnü'l-Arabî'de felek kelimesine gelince, bu kelimenin onun irfânında yeni anlamlara bürünerek, önemli kavramlardan biri haline geldiği söylenebilir. Bu manada “felek” kelimesiyle neyi kastettiği, kullandığı yere göre değişiklik arz etmektedir. İbnü'l-Arabî “felek” kelimesine ıstılâhî anlamlar yanında sembolik anlamlar yüklemektedir. Ayrıca varlık mertebelerini îzâhta kullandığı anahtar kelimelerden biri de felektir.

Feleklerin dönmesi nokta-i nazarından hareketle İbnü'l-Arabî, maddî ve mânevî dönen her şeyi, feleğe nisbet etmektedir. Âlemde bütün işlerin bir doğru şeklinde değil, daimâ devrî olduğuna dikkat çeken İbnü'l-Arabî (bkz. İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 71; I, 266; I, 369; III, 438, 453; IV, 329), bu yönüyle her şeyi felek kapsamında ifâdelendirmekte bir sakınca görmemiştir. Bu bağlamda küllî cismin kabul ettiği ilk şekil dâirevî olması hasebiyle onu “felek” olarak isimlendirir (İbnü'l-Arabî tsz.: I, 663).

İbnü'l-Arabî'de felek kelimesinin kazandığı anlamlar hakkında bir fikir sahibi olmak için, onun bu konudaki isimlendirmeleri uzunca bir listeyi gerektirdiğinden, sadece bazılarını yer vermekle yetineceğiz: Felek-i kebîr, (İbnü'l-Arabî tsz.: III, 53) harfler feleği, (I, 51-60) felek-i nâr, felek-i mahsûs, felek-i mâkûl, (I, 61) felek-i unuk (boyun feleği), felek-i sadr (göğüs feleği) (I, 81) felek-i cism, felek-i nefis-i nâtika, felek-i sırru'n-nefis, felek-i kalb, felek-i akl, felek-i rûh, (I, 110) felek-i suâl, (I, 111) felek-i a'lâ, (I, 306) felek-i mânevî, (I, 705) felek-i vücûd, (III, 327; I, 117) felek-i âlem-i ekber ve asgar, (I, 117; I, 118) felek-i esmâ-i ilâhiyye, (III, 53) Hz. Muhammed'in feleği, (I, 143), felek-i rûhânî, (2004b: 43) felek-i nübüvvet, felek-i ilm, felek-i cehl, felek-i îman (2000: 26).

İbnü'l-Arabî'nin âlem tasavvurunda, âlem dâirevî olup, her şey Allah'ın takdîri doğrultusunda feleklerin hareketi yani deverânı ile var olur (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 663). Feleklerin içindikilerle birlikte dönüşü dâimîdir. Feleklerin durması demek kâinâtın bozulması, âlemin nizamın son bulması demektir (İbnü'l-Arabî, 1948: 352).

İbnü'l-Arabî feleklerin dâirevî oluşuna, Hz. Peygamber'in Kürsî'yi Arş'ta yere atılmış bir yüzük halkasına benzetmesini (İbn Hibbân, 1993: II, 76, nr.311) delil getirerek bütün semâların bu şekilde olduğunu söyler (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 436). İbnü'l-Arabî takipçilerinden el-Cezâirî, feleklerin dâirevî oluşuyla, dönüşünün her biri için geçerli olmadığını hatırlatır. Çünkü Arş ve Kürsî hareket hâlinde değildir. Dönen ilk felek Atlas yâni Burçlar feleğidir. Şeyh-i Ekber, Arş ve Kürsî'nin hareketinden bahsettiği zaman bu ifâdeden mânevî hareket anlaşılır (2004: 103). Âlemde her şeyin bir devir içinde olması sadece cismânî âleme âit değildir. Durum rûhânî âlemde de aynıdır. Ona göre “Sizi nasıl yarattıysak öylece bize döneceksiniz.” (A'râf, 7/29) âyeti bu deverânı ifâde etmektedir. İbnü'l-Arabî sözün, harflerin, isimlerin, yaratmanın, nimetin, yazın, kışın sonbaharın ve ilkbaharın devrettiğini söyleyerek âlemdeki devrin her şeyde var olduğunu belirtmektedir. (İbnü'l-Arabî, 2004c: 58). Yine âlemdeki her şeyin istekte bulunmasını, onların feleğinin hareketine, ufkunun gereğine ve mertebesine bağlar (2004c: 56). Âlemdeki feleklerin, küçük âlem olan insanda da karşılığı bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî. felekleri her iki âlemde de bilmek gerektiğini belirtir. Âlem ilâhî hakikatleri ızhâr için var edilmiş olduğundan, âlemin de amacı, hakikatleri ızhâr etmektir. İlâhî mârifete ulaşmak ta hakikatlerin zuhûr ettiği yerler olan büyük ve küçük âlemi bilmekle mümkündür. Bu husus “Biz onlara âfâk ve enfüste olan âyetlerimizi göstereceğiz ki Hak onlara belli olsun.” (Fusilet, 41/53) âyetinde gayet açıktır. Büyük ve küçük âlemdeki feleklerin tanınmasından kastı ise,

her şeyi ile âlemleri ve onların cinslerini ve başkalarına tesîr eden durumlarını bilmektir. Ona göre felekleri bilmek sâdece onların cisminden gördüğümüz ve onlardan hissimizin idrâk ettiği şeyler olmadığından, günümüz tâbiriyle astronomi ilmi, meselenin sadece zâhir boyutuna taalluk eder. Bu bilgi ise bizi tek başına hakîkate ulaştırmayacaktır. Buna misal olarak güneşin kendi cismi ile onu görenin gözündeki varlığının aynı olmamasını gösterir. O halde gerçekte felekîyât ilmini bilmek, Allah'ın küllî nefisten meydana getirdiği rûhu ve mânâları yönüyle de bilmekle mümkündür (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 95). Onun tasavvurunda “âlemin felekleri” dendiği zaman, makamları, hareketleri ve tabakalarının tafsili anlaşılır (İbnü'l-Arabî, 1975: II, 220).

İlâhî mârifete ulaşmak için büyük âlemin feleklerini bilmek yukarıda geçen âyete göre öncelik arzeder. Bunun için sūfîye önce büyük âlem keşfolur. Ardından da küçük âlem olan insanın felekleri bedenî ve latîf yönüyle keşfolur. Bu felekler şer'î dilde âyetler olarak geçer. İbnü'l-Arabî âyetin işâret manasına dikkat çekerek, büyük ve küçük âlemdeki âyetlerin yani işâretlerin Hakk'a delâlet ettiğini belirtir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 150). Bunun için o bâzı hakîmlerin ve Gazâlî'nin “Allah âleme nazar etmeden de tanınır” görüşünü eleştirir. (İbnü'l-Arabî, 1370: 81).

İbnü'l-Arabî'ye göre feleklerin sūrî ve mânevî (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 705) olmak üzere iki yönlü olması, meseleyi zâhir ve bâtın bütünlüğü içerisinde değerlendirilmeyi gerekli kılar. Hâlbuki astronomlar bir yere kadar feleklerin sâdece zâhir boyutu ile ilgilenebilirler. Bunları “sūrî felekler” olarak isimlendiren İbnü'l-Arabî, bâtın boyutunu da “mânevî felekler” olarak adlandırır. Bu mânâda en büyük cisim olan arş, mânevî felek olarak ilâhî isimler âlemi iken, bâtını teşbîh, teccîm ve tasvîr mahallidir (Cezâirî, 2004: 104).

Felekler fizikî olarak boş gibi görünmektedir, hâlbuki onlarda melekler bulunmaktadır. Şeyh-i Ekber, orada meskûn bu melekleri bize, feleklerin rûhu olarak tanıtır ((İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 177; 1975: III, 133; el-Cendî, 1982: 111). Aynı şekilde gökteki yıldızların da rûhu olup, onlar yine meleklerdir. Bu melekler buldukları yerlerde idârî vazifelidirler (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 148-149). Ona göre bu durum, insan bedeninin bir rûhu olması gibidir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 447). Yine yedi gökte o göklerin rûhâniyeti olarak peygamberler bulunur. Bunlar Hz. İbrâhim, Mûsâ, Hârûn, İdrîs, Yûsuf, İsâ ve Âdem'dir. Yedi iklimdeki “Ebdâl”,⁴ de bu peygamberlerin rûhâniyetinden kuvvet bulurlar (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 154; 1975: III, 376).

Felekler kendi içinde bir âlem olup, onların da kendine has özellikleri vardır. Her bir felekte yaşayan, o feleğin mânevî sakinleri olan melekler buldukları feleği imar ederler ve orada sürekli Hakk'ı tesbih halindedirler. Âyette “*Onlar, bıkmadan usanmadan gece gündüz tesbîh ederler.*” (Enbiyâ, 21/20) buyrulur bu hususa dikkat çekilmiştir (İbnü'l-Arabî, 2005: 171). İbnü'l-Arabî yedi kat gökteki feleklerin oluşumunu, göklerin varlığına değil, yıldızların dâirevî hareketine bağlar. “*Her biri bir felekte yüzer.*” âyeti bunun açık delildir (İbnü'l-Arabî, 1948: 357). Ona göre âyette her bir yıldızın, bir felekle irtibatlandırılmış olması demek, feleklerin sayısının yıldızların sayısından fazla olması demektir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 443). Semâlar şeffaf olduğu için, felekler de görünmezler. Ancak yıldızların yörüngelerinde yüzmesi ile belli olurlar. Bu manada felekleri yeryüzündeki yollara benzetir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 442; 1948: 357). Yıldızların feleklerde yüzmesi de, onların bu yollarda seferi olmaktadır (İbnü'l-Arabî, 1948: 352). İnsân-ı kâmil de gök âleminde bir yıldız gibi feleklerde yolculuk eder (İbnü'l-Arabî, 1975: III, 162).

İbnü'l-Arabî'nin âlemdeki felekler tasavvurunda en yukarıda ve aynı zamanda bütün felekleri kuşatıcı olarak Arş bulunur. Onun içinde Kürsî ve onun içinde de diğer felekler iç içe bulunur. Bu görüş İhvân-ı Safâ'nın felekler için soğanın katmanları benzetmesini hatırlatır (İhvân-ı Safâ, 1995: 137).

⁴ Ebdâl, “bedel” kelimesinin çoğulu olup yeryüzündeki yedi iklimde bulunan, Allah'ın mü'min kullarından seçtiği yedi kişiye denir. Bedel için bkz. İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 154, 155; III, 376; 1975: I, 160; II, 7.

Feleklerin ay altı diye tabir edilen aşağı âlemlerle irtibatına değinen İbnü'l-Arabî, her bir felekte olan farklı sırların, aşağı âlemde de mukabilinin mevcut olduğu kanaatindedir (İbnü'l-Arabî, 2004d: 103). Bu sırlar değıştırme ve dönüştürme özelliğine sahiptir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 675; IV, 418; 1948: 366). İki âlem arasındaki irtibat onun düşünce sisteminde semâya ilâhî emrin vahyi ve bu vahiy neticesi yeryüzünde işlerin meydana gelmesi iledir (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 150).

Günlerin oluşumu da yine feleklerin hareketlerine bağlıdır. Felekler kendi etrafında döndüğü gibi bir de en büyük felek olan⁵ Atlas feleğinin etrafında döner. Aynı zamanda Atlas feleği de döndüğü için, her bir felek onunla birlikte dönmüş olacaktır (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 121). Yıldızlar batıdan doğuya hareket etmekte iken, Atlas feleğinin (felek-i Muhîl) üzerinde doğudan batıya hareket etmektedirler (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 442-443). Bir feleğin kendi dönüşünün dünyâ günlerine göre kaç yıla tekabül ettiği ise Atlas feleğinde meydana gelen ve âyette “*sizin saydıklarınız*” (Hac, 22/47) diye tâbir edilen 28 güne göre belli olur (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 121).

İbnü'l-Arabî, âriflerin aradığı sırrın kendisinde bulunduğu ilâhî bir şahıs, ârifler içinde feleklerin etrafında döndüğü bir kutub, bir imam olan ve Hızır'ın öğrencisi (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 155) olarak tanıttığı Müdâvi'l-külûm (yaraları iyileştiren) adında bir kişiden bahseder. (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 156) Bu kişi daha önceki ümmetlerden olup kutubdur.⁶ (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 152) Bu kutub feleğin hareket sırrını ızhâr etmiştir. Buna açıdan felek, Allah'ın kendisini vârettiği şekilden (yuvarlak şekil) başka bir şekilde olsaydı varlıkta onun ihâtasında olan hiçbir şey olmazdı. Felek, yuvarlak olarak hareketten başka bir şekilde hareket etseydi boşluk dolmaz, pek çok sâha da boşlukta kalırdı. Bu hareketten dolayı iş tamamlanmaz, hareket ile sâhaların dolması eksik kaldığı ölçüde iş eksik kalırdı. Ayrıca bu kutub, mertebelerine ve feleklerinin büyüklük ve küçüklüğüne göre âlemin çevre ve nokta arasında mevcut olduğunu, çevreye en yakın olanın, onun içine yakın olandan daha geniş olduğunu haber vermiştir. Dolayısıyla onun günü daha büyük, mekânı daha geniş, dili daha fasîh olup kuvvete ve safâya ulaşmaya daha yakındır (İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 156). İbnü'l-Arabî'nin verdiği bu bilgiler, onun kozmoloji hakkında diğerlerinden farklı olarak, mânevî bilgilerden nasıl faydalandığı hususuna açıklık getirmektedir.

İbnü'l-Arabî feleklerin zâhirî tarafı ile insanlardan gizli olmadığını ve sekizinci felekteki yıldızların –ki bu menziller feleğidir- ışıklarını çıplak gözle görebildiğimiz kanaatindedir. Bu konuda âyette geçen “*Dünyâ semâsını tezyîn ettik.*” (Fussilet, 41/12) ifâdesi yıldızların dünyâ semâsında olduğu anlamına gelmez. Çünkü zînet bizim bakış açımızla ilgilidir. Biz bütün yıldızları dünyâ semâsı içerisinde algılamaktayız. Hâlbuki ona göre her semânın yıldızının ışıklarını dünyâ semâsında görmekteyiz. Bunun için Allah “*yarattık*” ifâdesini kullanmamış, “*tezyîn ettik*” buyurmuştur (İbnü'l-Arabî, 1948: 356-57).

Feleklerin Tertibi

İbnü'l-Arabî, ortaçağda dünyâ merkeze alınarak oluşturulmuş âlem anlayışını kabul etmekle birlikte, astronomlar gibi sadece feleklerin zâhirî yönüyle ilgilenmekle kalmaz, aynı zamanda felekleri varlık âleminin mânevî dereceleri olarak da ele alır (Burckhardt, 1999a: 232-233).

⁵ el-Cezâirî Şeyhin büyük felekle kastının Atlas Feleği olduğunu söyler. Yani Burçlar feleğidir. Çünkü o hareketlidir. Onun üzerinde olan Arş ve Kürsî ise hareket hâlinde değildir. (2004: 103)

⁶ İbnü'l-Arabî burada Hz. Peygamber'in tek kutub olduğunu ve onun isminin de “müdâvi'l-külûm” olduğunu söyler ki bu durumda, “müdâvi'l-külûm” başka kutublar için de kullanılan bir isimdir. Müdâvi'l-külûm'un feleğin hareketini ızhâr etmesi onun Hz. İdrîs olduğuna bir işaret sayılabilir. Abdülbâkî Miftâh, Müdâvi'l-külûm'u İdrîs peygamber olarak takdîm eder. Bkz. (1997: 59)

İbnü'l-Arabî, feleklerin sayısı konusunda kendi asrındaki astronomik görüşe göre feleklerin sayısının dokuz olduğu ön kabulüne, müşâhede edilebilen olmaları yönüyle kabul etmekle birlikte,⁷ varlık mertebeleri, mekân ve mertebe yükseklikleri gibi farklı bakış açıları söz konusu olduğunda bu sayı değişeceği kanaatindedir. Ayrıca o, Güneşe nazaran feleklerin simetrisini belirterek bu yönden Batlamyus'un sistemini geliştirmiştir (Burckhardt, 1999a: 228-231). Bununla birlikte âlemin varlığa çıkışının tertîbi hakkında söylediklerinin, filozofların görüşlerinin hilâfına olduğunu özellikle belirtir (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 469).

İbnü'l-Arabî filozofların dokuz felekten başka felek olma ihtimalini reddetmemekle birlikte, Atlas Feleği'nden îtibâren "tekvînin tertîbi" konusunda kendisi ile filozoflar arasında görüş ayrılığı olduğunu belirtir.⁸ (İbnü'l-Arabî, tsz.: IV, 416) Bu sıralama ancak keşif ve Hakk'ın bildirmesiyle veya peygamberin haber vermesiyle bilinebilir. Rasat ehli olan müneccimler ve hey'et âlimleri (astronomi bilginleri) de onu bilmemişlerdir. Bu konuda bildikleri şey duysal keşif yoluyla. Böylelikle yıldızların hareketlerini gözlemişler ve onunla ilâhî san'atın niteliği ve göğün düzeni konusunda akıl yürütmüşlerdir. Netice olarak bazı konularda yanılmışlar, bazılarında ise doğru fikre varmışlardır, meselenin ehline bilindiği ve yaygın olduğu gibi görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir (İbnü'l-Arabî, 2005: 171).

İbnü'l-Arabî'nin felekleri tertîbi, Allah-âlem ve insan ilişkisi açısından büyük önem arzeder. Hak âlemi ızhâr eden ve âlemin hakikati olması hasebiyle, âlem Hakk'ın esmâsının tecellîsidir. Zâhir olan her şeyi zühura getiren Hak'tır. Maddî olan her şey de mânânın tezâhürü olup, bu durum tecellî-i dâimî ("*O her an bir iştedir.*" Rahmân, 55/29) sebebiyle kesintisiz olarak devâm etmektedir. Görüleceği üzere İbnü'l-Arabî'de felekler konusu mârifet-i ilâhiyye, Hakk'ın tecellîleri ve tedbîrâtı merkezli iken, astronomların felek anlayışı daha çok müşâhede edilebileni inceleyerek feleklerin tertîbi, hareketleri ve tesirleri ile sınırlıdır.

İbnü'l-Arabî âlemdaki felekleri üç farklı açıdan tertip eder. Birincisi mekân yüksekliği açısından. Bu tertip astronomlar gibi dünyâ merkeze alınarak yapılan tertip olup şöyledir: Arş, Kürsî, Atlas, cennetlerin bulunduğu Mükevkeb, (Sâbit yıldızlar feleği, Menziller feleği de denir.) Zühal semâsı, Müşteri, Merîh, Şems, Zühre, Kâtib, Kamer semâları, Esîr, Havâ, Su, Toprak (İbnü'l-Arabî, tsz.: III, 443). Mekan yüksekliği dikkate alınarak oluşturulan tertibe göre en yüksek felek Arş'tır (İbnü'l-Arabî, 1370: 75; Arş konusu ile ilgili ayrıca bkz. Akkaya, 2015: 378-392). Görüldüğü üzere sıralamada, Ortaçağ'daki gibi arz merkezli yaklaşım esastır. İnsan gözüyle âleme bakış en tabii yaklaşım tarzı olarak görülür. Güneş merkezli sistemlerin keşfedilmiş olması bu gerçeği değiştirmez. Hatta varlıkların en üstünü olarak yaratılan insanı gaye olmaktan çıkararak yaklaşım, tek başına ilâhî gerçeklikleri yansıtmaktan uzaktır (Burckhardt, 1999b: 10-11).

İkincisi ise mekânnet yani mertebe yüksekliğine göre yaptığı tertiptir. *Fusûs*'ta bu tertip, Güneş merkeze alınarak on beş felek şeklinde sıralanır. Güneş merkez olması sebebiyle, mertebe yönünden en üst mekân kabul edilir. Güneş feleğinin üstünde sırasıyla yedi felek bulunur. Bunlar: Ahmer, Müşteri, Zühal, Menziller feleği, Atlas, Kürsî, Arş'tır. Şems feleğinin altında ise yedi felek vardır. Bunlar: Zühre, Kâtib, Kamer semâları, Esîr, Havâ, Su, Toprak (1370: 75).

⁷ İbnü'l-Arabî Atlas feleği ile Arş'ı bir gurubun eşitlediğini ve böylece dokuz felek anlayışını koruduğunu belirtir. Bkz., İbnü'l-Arabî, 1992: 99; Bununla birlikte dokuz felek anlayışını da kullandığı olur. "Hakk'ın ilkâ için dokuz feleği vardır. İnsanın da telakkî (algılama) için dokuz feleği vardır. Hakk'a âit dokuz hakikatten halka rakîkalar (bağlar) uzanır." İbnü'l-Arabî, 1975: I, 22; I, 54; Ayrıca dokuz feleğin görülme ve görülmeyen âleme göre yedi felek şeklinde değerlendirileceğini söyler. Geniş bilgi için bkz., İbnü'l-Arabî, tsz.: I, 21

⁸ Ekberî irfânın tâkipçilerinden Abdülkâdir el-Cezâirî de konuya açıklık getirerek, astronomların "sâdece dokuz felek vardır" görüşüne katılmadığını belirtir. (2004:102)

Üçüncüsü bütün varlık mertebelerine göre yaptığı tertib olup, ikinci tertibin şümüllü olanıdır: İnsân-ı kâmil, akl-ı evvel, ervâh-ı müheyymiye, nefis, arş, kürsî, atlas, kesib, vesile, adn, firdevs, dâru's-selâm, dâru'l-makâme, me'vâ, huld, na'im, menziller feleği, beyt-i ma'mûr, Güneş semâsı, Kamer, Müşterî, Zühal, Zühre, Kâtib, Merih, hava, su, toprak, ateş, hayvan, nebât, mâden. Varlık'ın zuhuruna göre (merâtibü'l-Vücûd) felekleri tertibi aynı zamanda varlık mertebelerinin tafsilidir. *Fütûhât*'ta bu tertib şöyledir: Akl-ı evvel cümlesinden olarak olarak "Amâ" (Akl-ı evvel, kalemdir.) Sonra levh-i mahfûz olan Nefs gelir, Cisim, sonra Arş ve onun tabanı ki o da mâ-i câmid, havâ ve zulmettir. Sonra Arş'ın melekleri, Kürsî ve onun melekleri, Atlas ve onun melekleri, Menziller feleği (Mükevhib ve Sâbit yıldızlar feleği de denir), sonra içindekilerle birlikte Cennetler, cennetlere ve yıldızlardan oluşan feleğe has kılınan şeyler, Arz, Su, Unsurî hava, Ateş, Duhân ve onda açılan yedi semâ ki onlar Kamer, Kâtib, Zühre, Şems, Ahmer, Müşterî, Mukâtil, sonra onlardan yaratılan felekler, sonra ateş, hava, su ve arz melekleri, müvelledât; madenler, bitkiler, hayvanlar, insan cesedinin oluşumu, sonra hayvan, nebât ve mâden çeşitlerinden oluşan bütün şahısların zâhir olması, mükelleflerin amellerinden oluşan sûretler. Onlar vâroluştaki zuhur ile tertibin son çeşididir." (İbnü'l-Arabî, tsz.: III, 443).

İbnü'l-Arabî'nin "anâsır-ı erbaa" denilen dört unsuru (esîr, hava, su, toprak) felekler içinde sayması onların gerçekte felek olmalarından ziyâde, mecâzî anlamda felek olarak kabul etmesinden kaynaklanır (Kâşânî 1903: 61). İbnü'l-Arabî *İsfâr* adlı eserinde anâsırı hesaba katmayarak feleklerin sayısını 11 olarak belirtir. (İbnü'l-Arabî, 1948: 367) Kâşânî, onun mecâz kullanımına örnek olarak toprak feleğini verir. Toprak feleğine "felek" denmesi için hareket hâlinde olması gerekir, ancak toprak hareket halinde değildir. Buna ilâveten toprak bir şeyi ihâta etmediği için hakîkatte "felek" olarak isimlendirilmez. (1903: 61) *Füsûs* şârihlerine göre, İbnü'l-Arabî, Arş ve Kürsî'yi de yine mecâzen "felek" olarak isimlendirmiş ve onlarla varlık mertebelerini kastetmiştir (Kâşânî, 1903: 61; Pârsa, 1987, 132).

İbnü'l-Arabî, astronomların dokuz felek ile ilgili görüşlerinin hissî olduğunu, kendisinin ise bunları keşfi olarak bildiğini söylemesi konuyu manevî boyuttan aktarması açısından ayrı bir değer ifade eder. Astronomların ilmi, aslında sekizinci felek olan menziller feleğinde sona erer. Dokuzuncu feleği yani Atlas feleğini ise, aklın ispat ettiklerini söyler. Onun keşfi bilgisine göre, astronomların görüşünün zıddına bu felek de hareket halindedir. Bu sebeple astronomlara şöyle seslenir: "Ey rasad ehli! Sen onu idrâk edemedin. Belki bu Mükevhib felek (Sâbit yıldızlar feleği, Menziller feleği) bir şey olmayan yerde yol alır." İbnü'l-Arabî, sâbit yıldızlar feleğinin yaratılışında yıldızlı olmadığını, daha sonra yıldızların zuhûra geldiği kanaatindedir. Onun dışındaki semâlarda da yıldızlar bu şekilde meydana gelmiştir. Hareketin oluşması ise dört mevcut (*Arş, Kürsî, Atlas, Menziller feleği*) felektendir. Tabiâtin kemâl bulması, bu feleklerle mümkün olmuştur. Onların güçleri ise önce ma'kûl iken, sonra hissen de ortaya çıkmıştır. Çünkü mânâlar varlıkların aslıdır (İbnü'l-Arabî, tsz.: II, 675).

Sonuç

İbnü'l-Arabî'nin felekler konusuna yaklaşımı, kendi dönemindeki İslam dünyasında mevcut ilm-i felek (astronomi) ile paralellikler arz etmekle birlikte, tenkitler, tashihler ve yeni yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Kozmolojik olarak felekler konusunda İhvân-ı Safâ'nın görüşlerine yakın olduğu görülür. Ancak görüşleri diğerlerinden farklı olarak keşfi bilgiye dayalı olup, orijinal bilgiler ve yeni yaklaşımlar içermektedir.

İbnü'l-Arabî'ye göre felekler ilmi nebevî kaynaklı olup, İdrîs peygamberden varis kalmıştır. Allah'ı tanımanın yollarından biri de onun tecellisi olan âlemi tanımaktan geçtiği için felekler ilmi, marifetullahın konuları arasında yer alır.

"Felek" kelimesi İbnü'l-Arabî'nin irfânında yeni anlamlar kazanmıştır. O muhtemelen feleklerin dâirevî oluşundan, "*Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür.*" (Âl-i İmrân, 3/109) âyetinde belirtildiği üzere, her şeyi maddi ya da manevî bir dönüş

içerisinde tasavvur ederek, -felek-i nefis, felek-i cism, felek-i ruh, felek-i ilim gibi- feleğe nisbet etmiştir. Böylece felek kelimesi onun irfânında, temel kavramlardan biri haline gelmiştir.

Felekleri kozmolojik ve ontolojik açıdan yorumlayan İbnü'l-Arabî, insanda küçük âlem olarak bu feleklerin karşılığının bulunduğu ve her iki âlemde de felekleri bilmenin mârifetullahâ götüreceği kanaatindedir. Ona göre bu durum, Kur'ân'da belirtilen âfâk ve enfüsteki âyetler ile Hakk'ı bilmek (Fusilet, 41/53) demektir. İnsandaki felekleri bilmek de, kişinin iç âlemindeki âyetlerle mârifeti elde etmesi, bir diğer meşhur tabirle kendini tanıyarak, Rabbi'ni tanınması anlamına geleceği gerçeğinin, felekler açısından yorumudur.

İbnü'l-Arabî, feleklerin sıralanışı konusunda Atlas feleğine kadar astronomlarla aynı görüşü paylaşmakla birlikte, daha üst âlemler için akıl yürütme ve duyusal keşif ile ortaya konan farklı görüşlerin bulunduğunu belirterek, bu konuda doğru görüşün ancak, keşif ehli olmak ve Hakk'ın bildirmesi ile mümkün olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Arabî, keşfi bilgisine dayalı olarak felekleri, zâhir ve bâtın bütünlüğü çerçevesinde değerlendirmiş, mârifetullah merkezli bir yaklaşımla mekân yüksekliği, mertebe yüksekliği ve varlık mertebeleri açısından felekleri tertip ederek, felek ilmine yeni bilgiler kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac, Gregory (2004) *Abu'l-Farac Târîhi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları.
- Addas, Claude (2003), *İbnü'l-Arabî*, trc., Atilla Ataman, İstanbul: Gelenek yayınları.
- Affî, Ebü'l-Ala (2000) *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, trc., Ekrem Demirli, İstanbul: İz yayınları.
- Akkaya, Veysel (2010), *Şeyh-i Ekber İbn Arabî'de İdris Peygamber*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Akkaya, Veysel, (2015), *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Arş Tasavvuru ve İstivâ Meselesi*, The Journal of Academic Social Science Studies [JASSS], Elazığ.
- Beyhakî, Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (2009), *ed-Deavâtü'l-Kebîr*, thk., Bedr b. Abdullah el-Bedr, Kuveyt, Gıras li'n-Neşr. (Gheras Publishing)
- Burckhart, Titus (1989), *Mystical Astrology According to İbn Arabi*, trc. (ing) Bülent Rauf, Abingdon: Beshara Publications.
- Burckhart, Titus, (1999a) "M. İbnü'l-Arabî'nin Mistik Astrolojisi", *Astroloji ve Simya* içinde trc. Mehmet Temelli, İstanbul: Verka yayınları.
- Burckhart, Titus, (1999b), *Astroloji ve Simyâ* trc. Mehmet Temelli, İstanbul: Verka yayınları.
- Ebu'l-Alâ Affî, (1999), *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Tasavvuf Felsefesi*, trc. Mehmet Dağ, İstanbul: Kırkambar yayınları.
- el-Cendî, Ebü Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sâid (1982), *Şerhu Fusûsi'l Hikem*, Meşhed: Danişgâh-ı Meşhed.
- el-Cezâirî, Abdülkâdir (2004), *Buğyetü't-Tâlib alâ Terîbi't-Tecellî bi Külliyyeti'l-Merâtib*, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali (1985), *et-Ta'rifât*, thk. İbrâhim Ebyâr, Beyrût: Dâru'l-Kitâb el-Arabî, I, 217.
- el-İsbehânî, Ebü Muhammed Abdullah b. Muhammed (1998), *el-Azame*, Riyâd: Dâru'l-Âsime.

- Hocaoğlu, Durmuş (1994), *Türk-İslâm Düşüncesi ve Modern Fizik'te Kozmos*, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE.
- İbn Hibbân (1993), *Sahîh-i İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. basım.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensâr (tsz.), *Lisânü'l-Arab*, Beyrût: Dâru's-Sadr.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn (1370), *Fusûsu'l-Hikem*, thk. Ebu'l-Alâ Afîfî, Tahran: İnşârâtü'z-Zehrâ, 2. baskı, 75-76.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (2000), *Tenezzülü'l-Emlâk min Âlemi'l-Ervâhi ilâ Âlemi'l-Eflâk*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (1948), *Kitâbu'l-İsfâr*, (Resâil); Haydarâbad: Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1.baskı.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (1975), *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, thk. Osman Yahyâ, Kahire, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (tsz.), *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* (IV c.), Beyrût: Dâru Sâdır.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (1992), *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, (haz. Mustafa Tahralı), İstanbul, İz yayınları.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (2004a), *Kitâbu'l-Mesâil*, (Resâilü İbn Arabî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (2004b), *Kitâbu'l-Elif*, (Resâilü İbn Arabî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (2004c), *Eyyâmü's-Şe'n*, (Resâilü İbn Arabî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (2004d) *Risâletü'l-kasemi'l-ilâhî*, (Resâilü İbn Arabî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, (2005), *Ukletü'l-Müstevfiz*, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (2002), *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Halîl Me'mûn Şiha, Beyrût: Dâru'l-Mârifê.
- İbnü'l-Kıftî, Ebü'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim (tsz.), *İhbâru'l-Ülemâ*, Kuveyt: Mektebetü İbn Kuteybe.
- İhvân-ı Safâ, (1995), *Resâil*, Beyrut: Dâru Uveydati'd-Devliyye.
- İsfâhânî, Ebü'l-Kâsım Râgıb (2002), *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrût: ed-Dâru's-Şâmiyye.
- Kâşânî, Abdürrezzâk (1903), *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Kahire, el-Matbaatü'l-Meymeniyye.
- Kılıç, M. Erol (2009), *Şeyh-i Ekber İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sûfî Kitap.
- Kutluer, İlhan (1995) “*Felek*” (DİA), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Miftâh, Abdülbâkî (1997), *Mefâtihu Fusûsi'l-Hikem*, Ma'rekeş: Dâru'l-Kubbeti'l-Zerkâ li'n-Neşr.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1985), *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, trc. Nazife Şişman, İstanbul: İnsan yayınları.

-
- Nişancızâde, Muhyiddîn Mehmed (1262), *Mir'ât-ı Kâinât*, İstanbul: Bulak Matbaası.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Pârsa, Muhammed (1987), *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Tahran: İntişârat-ı Dânişgâh.
- Râzî, Abdulkâdir (1995), *Muhtâru's-Sıhah*, thk. Mahmûd Hâtır, Lübnan: Mektebetü Lübnan, Yeni basım.
- Yazır, Elmalılı Hamdi (1979), *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (1994), *Tâcü'l-Ârus min Cevâhiri'l-Kâmus*; thk. Ali eş-Şîrî, Beyrut: Dârü'l-Fikr.